

BEDŘICH MOLDAN: EKOLOGICKÁ DIMENZE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

dis. Roman POSOLDA
Greenpeace, externí student, Katedra antropologie ZČU

(prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc. - odborník na environmentalistiku, bývalý ministr životního prostředí Klausovy vlády v 90. letech, nynější stínový ministr téhož resortu)

Autor v publikaci poukazuje převážně na negativní, ale také pozitivní trendy chování člověka-společnosti-civilizace ve vztahu k životnímu prostředí, a to v globálním pojetí. Poměrně odborný text je doplňován grafy a mnohými názornými schémata, které dokumentují ještě názorněji myšlenky uvedené v textu a tím přeformulovávají věty do lépe pochopitelné formy.

V úvodu je zmíněn termín trvalé udržitelnosti a jeho tři rozměry: ekonomický, sociální a ekologický. Jde o koncepci, jejíž životaschopnost je podmíněna naplněním všech tří rozměrů. Ekonomický rozměr udržitelnosti vychází z nutnosti zachovat při veškeré hospodářské činnosti základní kapitál a využívání jen vyprodukovaného zisku. Sociální rozměr se týká lidí jako jednotlivců, tak i společnosti. Lidský rozvoj znamená odstranění chudoby, zlepšování zdraví, delší průměrný věk, méně nemocí, ale také vzdělanost, slušné životní podmínky, bezpečnost. Společenský rozvoj se týká především institucí demokracie, zabezpečení lidských práv a svobod a spravedlivého společenského uspořádání. Ekologický rozměr poukazuje na to, že hospodářská činnost a celkový civilizační rozvoj se děje v širším rámci přírodních podmínek. Lidé a jejich činnost jsou součástí zemské biosféry a jsou plně závislí na přírodních zdrojích a na planetárních životodárných systémech, jako je systém klimatický, fyzikálně chemické fungování atmosféry, hydrologický cyklus či biochemické cykly chemických prvků.

Důležitým předpokladem pro dosažení udržitelnosti je možnost posoudit, zda se vývoj ubírá správným směrem. Vhodným nástrojem jsou indikátory udržitelného rozvoje. Rámcem indikátorů pro ekologickou dimenzi udržitelnosti je schéma H-Z-S-D-O = hnací síla, zátěž prostředí, stav, dopad, odpověď.

Termínem hnací síla se označuje naplňování materiálních nároků a potřeb lidské společnosti, základní hospodářské a společenské procesy a činnosti, které jsou motorem společenského a hospodářského rozvoje, ale zároveň základní příčinou ohrožení prostředí. Patří sem spotřeba domácností, rozvoj průmyslu, produkce potravin, doprava, rekreační a turistické aktivity.

Zátěží prostředí rozumíme například emise škodlivin do ovzduší nebo do vod, rozptylování toxických látek, produkci odpadů různých typů či jinou aktivitu přímo ovlivňující prostředí.

Stav složek prostředí a jiných ekologicky významných jevů se týká například koncentrace škodlivin ve vodě nebo v ovzduší, vegetačního pokryvu, stavu městského prostředí a mnoha jiných ekologicky relevantních skutečností.

Termínem dopad se rozumí negativní důsledky znečišťovaného nebo jinak poškozeného prostředí na člověka a jeho zdraví nebo pohodu, na ekonomické statky a na živou či neživou přírodu.

Termínem odpověď souhrnně označujeme nejrůznější instituce a aktivity, které jsou odpovědí na ohrožení životního prostředí a přírodních zdrojů. Patří sem právní nástroje ochrany životního prostředí, instituce na místní, národní i mezinárodní úrovni, ale i vzdělávání a informace a změněný životní styl.

Schéma H-Z-S-D-O je konstrukčním materiálem pro členění publikace, velmi vhodně autor prezentuje co nejvíce kvantitativních údajů.

Publikace nese spoustu závěrů ze světových zasedání na ekologické téma. Vyjmenování mezinárodních úmluv z oblasti ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje autor uvádí v závěru své práce. Tyto úmluvy jsou datovány od roku 1906 až po rok 2000. Zvláště Montrealský protokol o látkách, které poškozují ozónovou vrstvu z roku 1987 a jeho dodatky, dále Kjótský protokol k Rámcové úmluvě o změně klimatu z roku 1997 a deklarace z Konference v Riu de Janeiro z roku 1992 - to jsou stěžejní materiály pro další vývoj. Z toho vyplývá jak velká je kladena pozornost změně klimatu v oblasti environmentální. Je to hrozba reality, přesto ne všechny země reagují na výzvy mezinárodních organizací. Autor vypisuje mnohé kvóty, které země ratifikují. Chování zemí Evropské unie zdá se býti v této oblasti, co by světového giganta konzumu a všeho s tím spojeného, zodpovědnější, než chování jiného giganta, znečišťovatele číslo 1, čímž jsou USA, respektive v poslední době transparentní závazky George W. Bushe vůči petrolejářským společnostem jako jsou např. Exxon Mobile. To způsobilo také odstoupení USA od závěrů Kjótského protokolu a také jejich neúčast na Světovém summitu o udržitelném rozvoji, který se konal v jihoafrickém Johannesburgu v roce 2002. To jen jako komentář ke všem dobrým úmluvám, které bohužel vyznívají jako mnohdy zbytečná práce, pakliže je nepřijímají nejvlivnější země. Ekonomika a soukromé zájmy tedy v mnohém zatím přírodu poráží.

V kapitole Zátěž a stav prostředí autor nastiňuje stav a vývoj prostředí v Evropě. V téměř všech ukazatelích (skleníkové plyny a změna klimatu, emise nebezpečných látek, degradace půdy, odpady, GMO, biodiverzita, hluková zátěž, atd.) se bude situace nadále zhoršovat. Naopak jsou i pozitivní signály. Zastavování produkce látek ničících ozon příznivě působí na ozónovou vrstvu, ovšem začátek "uzdravování" se očekává zhruba v polovině 30. let tohoto století, přičemž k úplné obnově podle předpokladů nedojde do roku 2050. Z tohoto důvodu lze očekávat i nadále zvýšení UV záření a rostoucí výskyt rakoviny kůže. V oblasti recyklace odpadů fungují v zemích Evropské unie mnohé programy. Nicméně i navzdory všem politickým snahám na úrovni EU i úrovních národních se u objemu odpadů - tuhých domovních, papírových, lepenkových a skleněných - očekává nárůst.

Jak již jsem uvedl výše, dle publikace a závěrů ekologických summitů je hlavním problémem globálního rozsahu pro budoucnost změna klimatu, dalšími neméně závažnými budou v blízké budoucnosti nedostatek sladké vody, odlesnění, znečištění slané vody, ztráta biodiverzity, růst počtu obyvatelstva a jeho migrace - rozšiřování a vznik dalších megapolis, s tím spojený velký problém dopravy, odpady, změna společenských hodnot a další. V případě problematiky pitné vody se předpokládá, že se voda postupně stane vůbec nejkritičtějším přírodním zdrojem. Zabezpečení dodávek vody se nepochybně stane v mnoha velkých regionech světa předmětem hlavní národní i nadnárodní priority, protože stále více obyvatel

bude žít v oblastech "vodního stresu". Studie GEO 2000 ukazuje, že v roce 2025 budou až 2/3 světového obyvatelstva žít v území podrobených mírnému až vysokému vodnímu stresu.

Hodnotit dopady změněných parametrů prostředí představuje úlohu, jejíž metodologie je ve stadiu vývoje. Hodnotit vzniklé nebo hrozící škody je spojeno s jejich kvantifikací, což mohou představovat jednotlivé indikátory kvantifikace: sociální škody (migrace obyvatel, ekologická bezpečnost, vztahy mezi regiony a státy, ztráta původního domovského prostředí, sociálně rozdílné dopady zhoršeného stavu životního prostředí, dopady na lidské zdraví, vnímání devastované krajiny) ekonomické škody (příklad za mnohé s ekonomickým podtextem - nedostatek potravin v různých částech světa je spíše otázkou ekonomickou a politickou než otázkou skutečného nedostatku přírodních zdrojů - 34 000 dětí umírá denně na problémy spojené s podvýživou a nekvalitní stravou-samozřejmě jsou to děti z třetího světa, který má mj. nevýhodné ekonomické normy pro rozvoj a obchod, jež jsou diktované bohatými zeměmi, to proto, aby nebyla ohrožena ekonomika právě těch bohatých) stále větší pozornost se věnuje kategorii tzv. nemateriálních škod: ztráta estetické hodnoty krajiny, snížená viditelnost, ztráta původního přírodního charakteru. Mezi další kategorie škod způsobených poškozeným životním prostředím, to znamená sníženou úrovní některé ze služeb biosféry, patří následky zvýšené hlukové zátěže, nepřímo ztráta pracovních míst, následky negativních aspektů dopravy, jako jsou dopravní zácpy nebo dopravní nehody nebo i menší avšak vyčíslitelné škody způsobené v důsledku znečištěného ovzduší.

Život na planetě Zemi představuje rozmanitou říši koexistující na společném základě, mluvíme o biologické rozmanitosti = biodiverzitě. Velká většina biologických druhů ještě nebyla ani popsána, přesto se ročně ztrácí pravděpodobně 30 tisíc druhů živých organismů. V posledních letech se na celém světě zvyšuje úsilí o záchranu biologické rozmanitosti. Obecně platí, že záchrana určitého druhu je podmíněna ochranou jeho původního přírodního prostředí. Biologické bohatství, bohatství druhů, genů a ekosystémů má svou hodnotu samo o sobě nezávisle na tom, jestli toto bohatství lidem nějak slouží, nebo nikoliv. Ochrana přírody tak dává další základ, který není jenom utilitární, ale také etický. Redukce biodiverzity patří mezi největší globální ekologické problémy. Ohrožená příroda je nejen obrovským praktickým problémem, ale závažnou etickou výzvou k zodpovědnosti správců planety - lidí.

Obecně přijímaným východiskem praktické politiky a konkrétních aktivit je koncepce udržitelného rozvoje, tak jak ji navrhuje zpráva "Naše společná budoucnost" (Světová komise pro životní prostředí a rozvoj - 1987, tzv. zpráva norské premiérky Gro Harlem Brundtlandové) a jak ji podrobně rozvedla Agenda 21 přijatá na Summitu Země, konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janeiro v roce 1992. Zásada 7 Deklarace o životním prostředí a rozvoji z Ria říká: "Státy musí spolupracovat v duchu globálního partnerství tak, aby bylo možné uchovávat, chránit a obnovovat zdraví a integritu ekosystémů na Zemi.

Tři kritéria udržitelnosti:

minimalizace nároků na čerpání neobnovitelných a šetrné využívání obnovitelných přírodních zdrojů, surovin, energie a minimalizace záboru prostoru,

minimalizace negativních vlivů na prostředí, emisí do ovzduší a vod, kontaminace půd, produkce odpadů a hlukové zátěže a minimalizace potenciálních rizik a havárií,

důsledná ochrana, případně zmnožení a zkvalitnění základního přírodního a lidského kapitálu.

Transformace k udržitelnému rozvoji je proces globálního rozsahu. Všichni jsme obyvatelé planety Země, tedy nikdo nemůže být vynechán jako občan planety z odpovědného chování. Velkou výzvou myšlenky udržitelného rozvoje je dosáhnout toho, aby mezi společně sdílené hodnoty patřilo i globální minimum ekologické únosnosti rozvoje. Na úspěchu transformace k udržitelnosti pravděpodobně závisí další osud lidstva i modré planety. Je to proces vědomé snahy a je podmíněn těmito základními předpoklady:

- svoboda a demokracie
- vlastní přijetí myšlenky udržitelnosti každým občanem
- vzdělání
- vědomí souvislostí
- postmateriální hodnoty (odpovědnost, solidarita).

Ekologická teorie bude zřejmě ještě více v budoucnosti prorůstat státními politikami (viz. aktivity a vliv stran zelených a ekologických nevládních organizací), je nutné však aby nezůstalo jen u ujednání na papírech. V dnešní době může znít ekologické téma i velmi populisticky, zvláště z úst politiků a lidí kandidujících na různé pozice. Veřejnost na toto téma slyší. Otázkou však je, zda je jim toto téma opravdu vnitřně vlastní. Dělejme vše proto, abychom s čistým svědomím mohli říct, že máme k přírodě blízko či, že jsme její součástí.

Ještě jednu poznámku si dovoluji, a to souvztažnost náboženství se vztahem k přírodě. Dovolím si tvrdit, že tradiční středoevropské pojetí a zřejmě nejen v tomto teritoriu - tedy křesťanské, bylo a zřejmě stále je v mnohém kořistnické vůči přírodě. Ovšem Česká republika, jako jedna z nejsekularizovanějších zemí na světě, jejíž občané zběhli od náboženství přes komunismus k bezbřehému konzumu, je tak poznamenána mnoha negativními prvky. Bude zapotřebí mnoho úsilí a času přivést tento národ k hlubšímu vnímání souvislostí života v přírodě a přírody v životě.

Mnohé dobré může přinést vznikající a dále prorůstající občanská společnost, angažování občanů ve sdruženích, nejen tedy pragmatický pohled na dění, ale vnitřní nutkání nebýt lhostejný a nechovat se stádně bez schopnosti situaci analyzovat. Na poli ekologickém u nás působí mnoho ekologických organizací, jako jsou: Greenpeace, Děti Země, hnutí Duha, Arnika, a mnohé další.

Publikaci Bedřicha Moldana shledávám jako velmi dobrou práci, bohužel zřejmě jen pro lidi, kteří mají o podobnou tematiku zájem. Opět, jako jiné dobré a poučné materiály, zůstane nepoznána mnohými, kteří za celý svůj život, a to nejen v oblasti ekologické, vůbec neprohlédnou.

Čerpáno z publikace Bedřicha Moldana: Ekologická dimenze udržitelného rozvoje, Nakladatelství Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, 2001.